

Cultuurbeleid in teken van 'European citizenship'

Steve Austen Europa moet gezien worden als een cultureel proces, en niet alleen als een economisch en politiek project, aldus de initiatiefnemers van de 'Berlin Conference'. Zij vonden in de voorzitter van de Europese Commissie, Barroso, een vurig pleitbezorger. Nu moet alleen de kunst- en cultuursector zelf nog in actie komen.

Op maandag 29 januari 2007 was ik aanwezig bij een opmerkelijke gebeurtenis. De voorzitter van de Europese Commissie, José Manuel Durão Barroso, had zich vrijgemaakt om tijdens de 'Brusselse' lunchpauze in debat te gaan met Daniel Barenboim. Dat gebeurde op uitnodiging van de initiatiefnemers van de zogenaamde 'Berlin Conference', een informele groep Europeanen die van mening zijn dat Europa vooral gezien moet worden als een cultureel proces en niet uitsluitend als een economisch en politiek project. Dit initiatief, dat zich vanaf het prille begin kon verzekeren van de actieve steun van onder meer oud-president Richard von Weizsäcker van de Bondsrepubliek Duitsland en oud-voorzitter van de Europese Commissie Jacques Delors, vond vanaf zijn eerste openbare optreden in José Manuel Barroso een onverwacht krachtig en vasthoudend medestander.

Onder het motto '*A Soul for Europe*', een beroemde quote van Delors, die hij met groot genoegen aan de initiatiefnemers ter beschikking stelde, werd op 26 en 27 november 2004 de eerste Berlin Conference for European Cultural Policy gehouden. De naam van de conferentie was enigszins misleidend: het ging de initiatiefnemers er niet om het cultuurbeleid van de Europese Unie te bespreken, of de rol van het cultuurbeleid in de verschillende lidstaten. De inzet was het Europese eenwordingsproces als zodanig te definiëren als een cultureel proces. Een dergelijke zienswijze heeft natuurlijk consequenties voor het vigerende cultuurbeleid van de lidstaten en van de Commissie. Wanneer deze opvatting op instemming van politici, Europees en nationaal, zou kunnen rekenen, zou, zo is de verwachting, cultuurbeleid zich niet meer uitsluitend binnen de min of meer behaaglijke muren van de cultuurministeries afspelen, maar op alle

terreinen en alle niveaus van Europees en dus ook nationaal beleid.

Het is dus niet zo gek dat er aanvankelijk wat vreemd werd aangekeken tegen het streven van de Berlin Conference om vooral politici en beslissers van buiten de kunst- en cultuursector naar Berlijn te halen. Natuurlijk werd de culturele sector niet genegeerd, maar wel werd er zorgvuldig voor gewaakt dat de bijeenkomst zou ont-aarden in de zoveelste oratio pro domo, zoals we die inmiddels uit de kunst- en cultuursector kennen; kunst is belangrijk dus moet er meer geld voor komen. Kennelijk hadden de initiatiefnemers een goede neus voor het verlangen naar zingeving dat zich, na de desastreuze resultaten van de referenda in Frankrijk en Nederland, van vele Europese burgers had meester gemaakt.

Had men aanvankelijk op maximaal 400 deelnemers gerekend, het werden er uiteindelijk 700, onder wie een ongelooflijk aantal regerings-vertegenwoordigers en politici uit vrijwel alle oude, nieuwe en aanstaande lidstaten, maar ook uit Rusland en Albanië, om er maar enkele te noemen. Meer dan 100 schrijvende en filmende media waren present, de deelnemers werden geïnterviewd en cameraploegen

liepen elkaar voor de voeten. En dat allemaal voor twee buitengewoon saaie onderwerpen: Europa en Cultuur!

Zou er een verandering in de lucht hangen? Ter plekke kon ik deze gedachte maar niet van mij afzetten, zeker niet nadat ik de buitengewoon ongebruikelijke welkomstrede van Barroso op me had laten inwerken. Daar sprak de kersverse baas van Europa voor het forum van de Europese politiek, bedrijfsleven, cultuur

Sommigen waren oprecht beducht dat ons Nederlandse subsidiestelsel zou worden uitgehold

en pers over zijn ambitie om gedurende zijn ambtsperiode uitdrukkelijk aandacht te schenken aan de culturele component van het Europese eenwordingsproces.

'European citizenship'

Natuurlijk, enige scepsis is op zijn plaats, zeker als een politicus, nauwelijks een week na zijn benoeming, mooie woorden spreekt. Velen dachten dat Barroso lippendienst had bewezen aan een 'ideetje' van enige gerespecteerde Europese staatslieden. Maar nu, meer dan twee jaar later, moet er toch iets anders tegenaan gekeken worden. Sinds zijn *maidenspeech* heeft hij het pleidooi voor intensieve en directe bemoeienis van de Commissie met de cultuur herhaald, waarmee hij zich op glad ijs begeeft. Daarvan is hij zich zeer bewust, zoals ook bleek tijdens een al evenzeer opmerkelijk optreden op 4 december 2006 bij gelegenheid van een *public hearing* voor culturele organisaties uit

heel Europa, georganiseerd door het commissariaat van Ján Figel, commissaris van Onderwijs en Cultuur. De zaal, in een van die troosteloze Brusselse vergaderfabrieken, zat afgeladen vol met zo'n 400 vertegenwoordigers uit de culturele sector, rijp en groen door elkaar.

In de 25 jaar dat ik Brussel enigszins volg heb ik dat nog nooit meegemaakt; sterker nog, zelfs de aanwezigheid van de commissaris voor Cultuur bij dit soort ontmoetingen met het veld is hoogst ongebruikelijk. Nu waren ze er maar liefst alle twee! Hier moest dus wel iets bijzonders aan de hand zijn. Jammer alleen dat het door de aanwezigen niet werd opgemerkt. Toch was daar alle aanleiding toe; Barroso ging namelijk in op de zeer beperkte speelruimte die de Commissie op het gebied van het cultuurbeleid is toebedeeld. Hij riep op de bestaande beperkingen te lijf te gaan en te zoeken naar innovatieve partnerships en pragmatische oplossingen en ging zelfs zo ver voor te stellen een concrete agenda voor cultuur op te stellen en daarmee afstand te nemen van het tot nu toe gevoerde cultuurbeleid van de EU. In de ogen van Barroso zullen cultuur en cultuurbeleid in het teken moeten staan van het ontwikkelen en stimuleren van 'European citizenship'

Vanaf zijn eerste pleidooi in december 2004 zoekt Barroso de grenzen op van het Verdrag van Maastricht, waarbij het subsidiariteitsbeginsel de leidraad werd voor de bemoeienissen van de EU met het cultuurbeleid van de lidstaten. Wat waren we opgelucht en blij toen de Europese regeringen, in 1991 bijeen in Maastricht, besloten voor het cultuurbeleid een uitzondering te maken! In de jaren daarvoor had zich een immense internationale lobby nogal opgewonden bij de gedachte dat ook het cultuurbeleid van de respectievelijke lidstaten onderhevig zou zijn aan de noodzakelijke homogenisering van de gemeenschappelijke Europese markt waarvoor in Maastricht de knopen zouden worden doorgehakt. Door de

Europese instellingen was er immers eendrachtig gewerkt aan het verkrijgen van consensus over het tot stand brengen van een gemeenschappelijke markt voor goederen en diensten waarbij staatssteun in de vorm van subsidies aan nationale bedrijven en instellingen voortaan verboden zou zijn.

Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat sommigen er oprecht beducht voor waren dat ons mooie Nederlandse subsidiestelsel zou worden uitgehold door aanvragers uit andere lidstaten van de EU. De open markt zou immers geen protectionisme meer tolereren. Het vooruitzicht dat ook Nederlandse kunstenaars toegang zouden krijgen tot Duitse en Belgische subsidies kon maar weinigen bekoren, overtuigd als velen hier te lande waren dat Nederland toch maar over het meest toegankelijke en democratische subsidiestelsel ter wereld beschikte.

Nationale culturele identiteit

Heeft het Verdrag van Maastricht beslist geleid tot meer zekerheid voor kunstenaars en kunstinstellingen, het heeft ook een ongewenst neveneffect bewerkstelligd. Steeds meer lidstaten gingen het binnenlandse cultuurbeleid beschouwen als nationaal beleid. Cultuur was immers langzamerhand het enige waarmee de lidstaten zich nog van elkaar konden onderscheiden. De vormgeving van de nationale culturele identiteit ging, ook in Nederland, de subsidieagenda bepalen. Internationale culturele samenwerking werd steeds meer begrepen als nationale presentatie in het buitenland.

Het is deze tendens die zich uiteindelijk tegen de Europese eenwording keert, zeker als die gezien moet worden als een cultureel proces. En het is deze onverbidelijke logica die Barroso niet ontgaan kan zijn. Daarbij staat hij niet geheel met lege handen; ook het Verdrag van Maastricht biedt hem mogelijk-

Steve Austen

is cultuurondernehmer en publicist,
permanent fellow van Felix Meritis
 en lid van de initiatiefgroep
 'A Soul for Europe'

heden om naast het onaantastbare kunst- en cultuurbeleid van de lidstaten in actie te komen. Met name paragraaf 4 van artikel 151 van het Verdrag geeft de Commissie de opdracht in al haar maatregelen rekening te houden met de culturele component om de culturele diversiteit van Europa te waarborgen. Maar tot serieuze uitvoering van deze opdracht is het nooit gekomen. Er bestaat geen toetsingsinstrument en de bereidheid van de lidstaten om aan deze paragraaf serieus aandacht te schenken is verwaarloosbaar klein, tevreden als men is met de mogelijkheid zich via het eigen cultuurbeleid te kunnen onderscheiden van de burens. Alleen een krachtige actie van de kunst- en cultuursector zelf, ondersteund door de politieke klasse, kan Barroso's streven van enig draagvlak voorzien.

Voorlopig ziet het er helaas naar uit dat de oproep van 'A Soul for Europe' om ruime invulling te geven aan het volledige Verdrag van Maastricht vooral positief ontvangen wordt in kringen van de *civil society*-organisaties, instellingen en politici die zich bezighouden met buitenlands beleid. Verheugend is dat steeds meer organisaties zich hierbij aansluiten, niet alleen de Europese Beweging en de Goethe-Instituten overal ter wereld, maar ook het in Nederland gevestigde ELIA (European League of Institutes for the Arts), het immense netwerk van Europese kunstopleidingen en het relatief kleine Sete Pes in Oporto, een advies- en trainingsorganisatie voor jonge culturele professionals. Het gaat inmiddels om tientallen personen en organisaties die begrijpen dat Europa alleen inhoud kan krijgen als ook de culturele sector zich beschouwt als een vitaal onderdeel van de Europese *civil society*. Uit de reacties op Barroso's toespraak voor de verzamelde cultuurbovo's in Brussel bleek dat dit velen geheel boven de pet ging, gewend als zij waren hun spreektijd te gebruiken om zo niet het fantastisch unieke van hun project aan

te prijzen dan toch in de reflex van de onbegrepen klagende kunstenaar te vervallen in de hoop dat er deze keer een aalmoes zou overschieten.

Het is nog maar zeer de vraag of de kunst- en cultuursector in staat is zich in een werkelijk Europees cultuurdebat te handhaven. Het steeds nationalistischer wordende kunstbeleid van de lidstaten is daar niet geheel, maar op zijn minst deels debet aan, zeker ook in Nederland. Nu de Raad voor Cultuur het internationaal cultuurbeleid op de agenda heeft gezet is het tijd over de afnemende betekenis van het cultuurbeleid voor de Europese samenwerking na te denken. Wellicht worden dan de kansen voor kunstenaars en kunstinstellingen die streven naar langlopende internationale samenwerking met instellingen en personen in het buitenland eindelijk op het minimaal noodzakelijke niveau gebracht. Tenslotte maken zij deel uit van de *civil society* waarop de komende jaren een steeds krachtiger beroep zal worden gedaan.